

В.О.Сухомлинський уже в ті часи передбачав зміни статусу педагогіки як навчального предмету, відстоюючи ідею інтеграції всіх психолого-педагогічних знань, поєднання з філософією, психологією, методикою викладання, культурологічними науками. Педагог радив роботу педагогічних навчальних закладів спрямовувати на підготовку не просто вчителів, а вчителя-майстра. З цією метою слід посилити увагу навчання у вузах педагогічній майстерності, педагогічній профорієнтації, домагаючись підготовки і добору абітурієнтів за справжнім покликанням до професії вчителя. Адже не кожному притаманні такі риси вчителя, як талант і внутрішня психологічна потреба працювати з дітьми. Вони генетично закладені в природі особистості і їх треба виявити, сформулювати й призвичаїти до педагогічної праці.

Звичайно, це далеко не повний аналіз поглядів В.О.Сухомлинського та А.С.Макаренка в контексті вимог до педагогічної майстерності та професіоналізму вчителя. Їх новаторські ідеї не втратили актуальності й новизни, вони співзвучні з проблемами сучасної педагогічної науки і практики та потребами подальшого наукового дослідження.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Макаренко А.С. Из опыта работы // Избранные произведения: у 3-х т. – К.: Радянська школа, 1984. – Т.3. – С. 166-176.
2. Макаренко А.С. Методы воспитания // Избранные произведения: у 3-х т. – К.: Радянська школа, 1984. – Т.3. – С. 9-21.
3. Макаренко А.С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта // Избранные произведения: у 3-х т. – К.: Радянська школа, 1984. – Т.3. – С. 110-126.
4. Макаренко А.С. Педагогика индивидуального действия// Избранные произведения: у 3-х т. – К.: Радянська школа, 1984. – Т.3. – С. 46-65.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – С. 55-208.
6. Сухомлинський В.О. Розмови з молодим директором // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – С. 393 – 622.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – С. 419-657.

УДК 378

С.Б. Бричок

### **ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИКЛАДАННІ КУРСУ “МЕТОДИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ УЧНІВ” МАЙБУТНІМ ПЕДАГОГАМ**

*У статті розкрито досвід використання ідей Василя Сухомлинського у процесі викладання курсу “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету.*

*The article disclosed the experience with the ideas of Vasilja Suhomlinskogo in the process of teaching the course «Methods of psychological and pedagogical study students» faculty at the Rivne State Humanitarian University.*

**Постановка проблеми.** Сучасна вища школа України повинна виконувати важливе соціальне замовлення суспільства – сформувати творчу особистість з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, справжнього громадянина, патріота, висококваліфікованого фахівця, здатного забезпечити поступ нації. Вища педагогічна освіта орієнтована на формування особистості педагога як найвищої цінності, орієнтована на розвиток і саморозвиток цієї особистості. Враховуючи вимоги галузевих освітніх стандартів, та зокрема, освітньо-кваліфікаційної характеристики, мета сучасної педагогічної освіти –

підготовка висококваліфікованої, всебічно розвиненої особистості, здатної до активної соціальної адаптації у суспільстві, до передачі знань підростаючому поколінню, до самоосвіти, самовдосконалення та навчання протягом усього життя.

Для реалізації вищезазначеної мети вже сьогодні у системі вищої педагогічної освіти відбуваються зміни, що в першу чергу торкнулися змісту освіти.

Так, державний галузевий стандарт вищої освіти за спеціальністю 6.010100 – початкове навчання, зокрема освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра, передбачає формування у майбутнього вчителя вміння вивчати учнів. Саме тому на третьому курсі педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету в навчальний план за вибором студентів введено навчальну дисципліну “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” [3].

Курс “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” є важливим етапом в оволодінні студентами психолого-педагогічними знаннями, він має на меті формування у студентів практичних умінь вивчення особистості учня у всіх її проявах. Курс включає в себе 2,5 кредити ECTS (108 год.), передбачає лекційні, практичні, лабораторні заняття, завершується заліком.

Складаючи тематичний план курсу “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” за вимогами ECTS, визначаючи наповнення змістових модулів, ми звернулися до творчості видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, так як у його спадщині віднайшли відображення найважливіші проблеми пропонованого курсу. Вченим було ґрунтовно розроблено питання всебічного вивчення особистості школяра, відпрацьована технологія вивчення його психофізіологічних, психічних, особистісних особливостей. Досвід В.Сухомлинського допомагає нам у підготовці і проведенні занять: праці Василя Олександровича дозволяють студентам на яскравих емоційних прикладах розібратися у сутності доволі складних психолого-педагогічних явищ й процесів, зрозуміти їх глибинні механізми.

**Аналіз останніх досліджень з проблеми.** Проблема вивчення особистості була актуальна завжди. В українській педагогіці ідея вивчення особистості розглядалась у працях Г.Сковороди, К.Ушинського і, звичайно, В.Сухомлинського.

Перечитуючи праці В.Сухомлинського, переконаєшся, якими сучасними є ідеї, думки, досвід павлиського педагога, якими актуальними вони є для ефективного реформування освіти незалежної України. Творче використання досвіду Василя Олександровича у практиці української середньої й вищої школи розглядалось у працях А.Постельняка [4], А.Розенберга [5], О.Соколовської [6] та ін.

Нас, зокрема, цікавить проблема вивчення особистості учня, якій Василь Олександрович приділив надзвичайно багато уваги. Однак саме цей аспект спадщини педагога не досліджувався окремо, тому ми обрали його **предметом дослідження** у нашій статті.

Основне **завдання** статті полягає у розкритті досвіду використання ідей Василя Сухомлинського у процесі викладання курсу “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Розпочинаючи викладання курсу, ми цитуємо студентам Василя Сухомлинського, який у праці “Розмова з молодим директором школи” зауважував: “Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом” [14: 441].

Василь Олександрович вважав величезним недоліком сучасної йому середньої й вищої школи той факт, що у навчальних планах школи й педагогічних вузів був відсутній предмет “Людинознавство”: “Людинознавством має бути пройнята вся навчально-виховна робота школи й вузу”, – переконував педагог у статті “Думки про шкільне виховання” (1968) [9: 392]. А у статті “Что такое добро и зло” зазначав: “Ніхто не змусить мене відмовитись від

переконання: головним предметом у радянській школі має бути людинознавство. І не лише в школі, але і в кожному інституті. Для мене у школі це головний предмет” [8: 8].

У відомій книзі “Сто порад учителю” В.Сухомлинський зазначав: “Пам’ятайте, що нема й бути не може абстрактного учня” [16].

Педагог був переконаний, що вчителю насамперед “треба **побачити, пізнати, зрозуміти** дитину... Пізнайте її такою, якою вона є. Не намагайтесь змінити, переломити, перебудувати те, що створила в своїй таємничій майстерні природа...” [11: 214] (виділено В.Сухомлинським).

Ще у 1953 році В.Сухомлинський у статті “Педагогическая характеристика ученика” стверджував, що вчителю необхідно вміти складати педагогічну характеристику на учня, при цьому слід враховувати ряд важливих моментів [7]. Насамперед, характеристику можна складати лише після глибокого вивчення індивідуальних особливостей дитини. По-друге, вчителю не треба строго притримуватися схеми, тому що “різноманітні особливості дитини не можна “підігнати” під схему” [1: 217]. По-третє, педагог застерігав учителів від того, щоб складання характеристики на учня не перетворилося в “своєрідну кампанію”. На переконання педагога, характеристика “повинна включати особливості засвоєння учнем матеріалу і набуття ним практичних навиків” [там само, с.219].

У Павлівській школі діяв відомий психологічний семінар. У контексті нашого дослідження цікавим є той факт, що на кожному з семінарів першим питанням стояла “Педагогічна характеристика такого-то учня”. У педагогічній характеристиці на першому місці стоїть здоров’я, фізичний розвиток дитини, характеристика умов її всебічного розвитку. “Предметом великої уваги є характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку: як дитина сприймає предмети і явища навколишнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мови, як вона запам’ятовує, як розвинуто в неї образне й абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мови, взагалі який ступінь її емоційної культури”, – розповідав педагог молодому директору школи [14: 447]. Василь Олександрович зауважував, що на перших порах учителям було дуже важко “готувати педагогічну характеристику дитини” [там само]. Педагог дійшов висновку, що до складання характеристики педагога необхідно готувати. Саме це ми й здійснюємо на заняттях з курсу.

Розуміння себе, особливості власної пізнавальної, емоційної, поведінкової, мотиваційно-потребової сфери дозволяє особистості адекватно будувати свій життєвий простір. Водночас, ґрунтуючись на вмінні психолого-педагогічного аналізу власних індивідуальних характеристик, можна зрозуміти деякі особливості поведінки і психічних властивостей іншого. Тому на заняттях з курсу “Методика психолого-педагогічного вивчення учнів” студенти всі практичні завдання виконують насамперед щодо власної особистості. Такий підхід ми пояснюємо студентам ідеями Василя Олександровича, викладеними у працях “Павлівська середня школа”, “Розмова з молодим директором школи”. Педагог вважав, що школа дає багато знань про навколишній світ і зовсім недостатньо – про саму людину. Він був переконаний, що юнаки і дівчата повинні знати самих себе, власний духовний світ, виховувати волю і характер, розвивати пам’ять. Крім того Василь Олександрович вважав, що без ознайомлення з основами психології немислимий повноцінний розвиток особистості. Тому у Павлівській школі для учнів старших класів у позаурочний час читався цикл лекцій про психіку людини, про темперамент і характер, мислення, пам’ять, мовлення, почуття, емоції і волю [13].

Складаючи орієнтовну програму психолого-педагогічного вивчення учня, ми починаємо зі збору загальних відомостей про учня, про стан його здоров’я, захворювання, загальний фізичний розвиток, спираємось при цьому на досвід Василя Сухомлинського, який зазначав: “Коли ми переконалися, що все духовне життя і особливо розумова праця дитини залежать від її здоров’я, фізичного розвитку, ... наш колектив вирішив починати вивчення дитини саме з вивчення її здоров’я” [14: 444].

При розкритті другої теми курсу “Учень в сім’ї” пропонуємо вивчати склад сім’ї, заняття батьків, сімейно-побутові умови учня, матеріальний стан, культурний рівень сім’ї.

Вчителів мають цікавити особливості виховання в сім'ї, погляди батьків на виховання, методи виховання у сім'ї, ставлення батьків до школи, ставлення учня до батьків, до старших, до братів і сестер. Вивчення цієї теми також ілюструємо досвідом Василя Олександровича, який вважав, що без вивчення сім'ї, “без допомоги батьків нам не обійтися не тільки у вивченні дитини, а й у всіх інших справах” [там само].

У процесі вивчення учня Василь Олександрович особливо великого значення надавав ролі сім'ї у становленні особистості дитини. Він був переконаний, що для того, аби “добре вивчити дітей, треба добре знати сім'ю – батька, матір, братів, сестер, дідусів і бабусь” [15: 19]. Адже “дитина – дзеркало сім'ї; як у краплі води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька” [там само, с.29].

Розглядаючи індивідуально-типологічні особливості учня, формуючи систему вивчення темпераменту, характеру, самооцінки, емоцій, волі особистості, ми знову ж таки спираємось на досвід павлівського директора школи, насамперед, пропонуємо студентам опрацювати праці Василя Олександровича “На нашій совісті – людина”, “Серце віддаю дітям” та ін. [11; 15].

При вивченні тем другого змістового модуля курсу – “Психолого-педагогічна діагностика”, зокрема, теми “Дослідження психічних процесів учня” – ми звертаємось до праці В.Сухомлинського “Духовний світ школяра”, в якій педагог на величезному фактичному матеріалі проаналізував інтелектуальну, моральну, естетичну сферу особистості школяра на різних вікових етапах розвитку. Педагогом на численних прикладах проаналізовано особливості розвитку сприймання, мислення, почуттів, інтересів, прагнень, вольових процесів [10]. (Детальніше про це див. нашу статтю “В.Сухомлинський про розвиток мислення молодшого школяра”[2]).

Проводячи заняття з тем “Діагностика рівнів вихованості школярів”, “Критерії оцінки моральної вихованості учня” знову ж таки використовуємо досвід павлівського педагога. Зокрема, пропонуємо студентам ознайомитися з п'ятою бесідою “Про деякі питання морального виховання” праці “Розмова з молодим директором школи”, “Як виховати справжню людину” [14; 17].

При вивченні теми “Методика укладання психолого-педагогічної характеристики учня” спираємось на положення вже згадуваної вище статті Василя Олександровича “Педагогическая характеристика ученика” [7], де вчений радив учителям при складанні педагогічних характеристик пам'ятати, що “індивідуальні особливості учня не є чимось незмінним, сталим. Вони постійно змінюються, відповідно, повинна постійно якимось змінюватись і педагогічна характеристика учня. Вона повинна намічати перспективи розвитку учня у майбутньому, перспективи його росту. Головною у педагогічній характеристиці має бути вказівка на те, як розвиваються здібності учня і що ще треба зробити вчителю, щоб учень краще засвоював програмовий матеріал” [1: 220].

Особливо важливим вважаємо переконання Василя Сухомлинського з приводу того, що у педагогічній характеристиці не варто відображати дисципліну і поведінку учня, тому що це є непотрібним, а інколи, й шкідливим моментом. Пропонуємо студентам ґрунтовно ознайомитись зі статтею педагога “Педагогическая характеристика ученика”, в якій Василь Олександрович наводить яскраві, емоційні приклади негативної ролі педагогічних характеристик у житті школярів [1].

Підводячи підсумок курсу, нагадуємо студентам думку В.Сухомлинського про те, що “педагогічні характеристики повинні бути підсумком уважного вивчення індивідуальних особливостей учнів. Тільки в такому випадку вони будуть корисні вчителю для подальшої його роботи з учнями” [1: 220].

Важливим моментом є презентація кожним студентом власних папок діагностичних методик для вивчення учня, яку вони можуть використати під час педагогічної практики та подальшої роботи у школі.

Актуально сьогодні звучить думка педагога про те, що школярі повинні знати самих себе, власний духовний світ, виховувати волю і характер, розвивати пам'ять, мислення,

мовлення. Саме тому залік з дисципліни приймаємо у вигляді психолого-педагогічних характеристик студентів на самих себе. Такий вид роботи дає можливість перевірити не тільки рівень засвоєння теоретичних положень, але й ступінь оволодіння третьокурсниками практичними навиками й вміннями, їхню готовність до роботи у сучасній школі, адекватність самооцінки.

На закінчення вивчення курсу знову цитуємо студентам Василя Олександровича, який писав: “якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок. Допомогти кожному вихованцеві знайти **його** стежку – це й означає поставити людину на ноги, ввести її в життя громадянином з своєю індивідуальністю” [12: 247] (виділено В.Сухомлинським). Побажанням бачити в кожній дитині індивідуальність, вміти її вивчити і знайти разом з нею її власну життєву стежку, творчо й красиво пройти свою життєву дорогу завершуємо викладання курсу.

**Висновки і перспективи подальших розвідок.** Таким чином, наше дослідження довело, що думки, ідеї, справи В.Сухомлинського не втратили актуальності і у наш час. Вони мають знайти відображення у практиці викладання сучасних курсів у вищих навчальних педагогічних закладах, так як досвід педагога й сьогодні допомагає у пошуку відповідей на питання, які ставить суспільство перед школою.

Ефективність використання досвіду Василя Олександровича доведена нами під час викладання курсу “Методика психолого-педагогічного вивчення учня” у вищому навчальному закладі при підготовці педагогів.

Перспективним на часі вважаємо вивчення можливостей використання спадщини В.Сухомлинського при формуванні мотивації студентів педагогічних спеціальностей до навчання.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. “Обережно: дитина!” В.О.Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т.В.Філімонова; за наук. ред. проф. О.В.Сухомлинської. – Луганськ: державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2008. – 264 с. – С.214-224.
2. Бричок С.Б. В.Сухомлинський про розвиток мислення молодшого школяра / Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки.-Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. – 393с. – С.9-13.
3. Державний галузевий стандарт вищої освіти за спеціальністю 6.010100 – початкове навчання.
4. Постельняк А.І. В.О.Сухомлинський: діалог із сучасністю. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво. – 2003.-178с.
5. Розенберг А.Я. Педагогіка провидця / Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох: Матеріали V Всеукраїнських педчитань – Київ – Кіровоград, 1999, – 388с.-С. 80-83.
6. Соколовська О.С. Формування наукового світогляду у студентів при вивченні педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського / Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох: Матеріали V Всеукраїнських педчитань – Київ – Кіровоград, 1999, – 388с.-С. 298-300.
7. Сухомлинский В.А. Педагогическая характеристика ученика // Народное образование. – 1953. – №4. – С.44-49.
8. Сухомлинский В.А. Что такое добро и зло // Свободное воспитание. – М.:ВЛАДИ, 1993. – Вып. 3. – С.2-8.
9. Сухомлинський В.О. Думки про шкільне виховання // Вибр. твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. –Т.5. – С.378-392.
10. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр. твори: В 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – С. 209 – 400.
11. Сухомлинський В.О. На нашій совісті – людина// Вибр. твори: В 5-ти т.-К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С.203-217.
12. Сухомлинський В.О. Народний учитель // Вибр. твори: В 5т. – К.: Радянська школа,1977. – Т.5. – С. 239-255.
13. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибр. твори: В 5-ти т.-К.: Радянська школа, 1977.-Т.4.– С.7-392.
14. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибр. твори: В 5-ти т.-К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – С.393-628.

15. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр.твори: В 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.3. – С.7 – 282.
16. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю// Вибр. твори: В 5-ти т.-К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – С.436-437.
17. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр.твори: В 5т. – К.: Радянська школа,1976. – Т.2. – С.149 – 418.

УДК 37.011.31

Ю.О. Грицай

### **ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

*У статті висвітлюються погляди В.О.Сухомлинського на особистісні й професійні якості вчителя у структурі ціннісних вимірів освіти. Даються рекомендації щодо покращення підготовки майбутніх учителів.*

*V.O.Syhomlinskiy's views on the peculiarities of the pedagogical education end professional qualities of a teacher are studied in this article.*

У розбудовчій політиці незалежної України велика роль школи і місця, що посідає вчитель у національному відродженні нової школи, бо вчитель – головна фігура народної освіти. Тому слід враховувати, що формування нової педагогічної ідеології передбачає виховання нового педагогічного мислення, вільного від стереотипів, здатного дивитися на педагогічну дійсність під різними кутами зору й приймати самостійні рішення. Йому властиве прагнення до пізнання і подолання діалектичних суперечностей процесу навчання й виховання, орієнтація на інноваційні процеси в педагогічній теорії та практиці з урахуванням альтернативних концепцій світового педагогічного досвіду. Функції вчителя, що постійно ускладнюються, зумовлені якісними змінами в змісті освіти, виховному процесі, зрослою громадською відповідальністю за навчання і виховання підростаючого покоління.

Через усе своє життя Василь Олександрович Сухомлинський високо проніс звання вчителя. Він пишався тим, що земляки-односельці вважали його народним учителем. Головне правило, якого безперечно дотримувався педагог, – щасливою буде дитина лише тоді, коли шкільні справи, навчання будуть приносити їй справжню радість. І в цьому, як вважав Василь Олександрович, першочергову роль відіграє учитель. Тому бути вчителем дуже важко й дуже почесно.

Яким же має бути сучасний учитель і які вимоги до нього в умовах сьогодення?

На думку Василя Олександровича, хороший учитель – це людина, для якої насамперед характерні:

По-перше, любов до дітей, уміння знаходити радість у спілкуванні з ними; вірну можливість кожної дитини стати доброю людиною; уміння дружити з дітьми, розділяти їх радощі і прикрощі, знання душі дитини, уміння розуміти її точку зору.

По-друге, глибокі знання науки, на основі якої побудований предмет, що він викладає, широкий кругозір; закоханість у цю науку, знання її горизонту – найновіші відкриття, дослідження, досягнення; небайдужість до проблем цієї науки; навчальний предмет для нього – лише азбука науки.

По-третє, знання психології і педагогіки; розуміння і відчуття неможливості працювати з дітьми без знання науки про виховання.

По-четверте, доскональне володіння вміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, майстер своєї справи. Як бачимо, з усіх перерахованих необхідних учителю якостей, Василь Олександрович насамперед убачає у хорошого вчителя наявність любові до дітей, уміння